

Carex panicea	+
Agrostis capillaris	+
Galium saxatile	+
Hypochaeris radicata	+
Hieracium laevigatum	+
Hieracium umbellatum	+
Calluna vulgaris	+
Rubus plicatus	+
Prunus serotina	+
Moslaag	
Campylopus pyriformis	2a
Pohlia nutans	+

LITERATUUR

- Dengeler, J., 1998. Neues von den schmalblättrigen Schwingel-Sippen (*Festuca ovina* agg. und *F. rubra* agg.) in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung von Schleswig-Holstein und Hamburg. Kieler Notizen 25/26: 6-32.
- Haveman, R., W. van Dijk & P.A.M. van Winden, 1999. Heischrale graslanden op het Infanterieschietkamp Harskamp – branden als natuurbeheersmaatregel. *Stratiotes* 18: 3-9.
- Haveman, R. & M. Hornman, 2005. Infanterieschietkamp Harskamp. Infanterieschietkamp Harskamp: monitoring natuurwaarden 2003. Dienst Gebouwen, Werken & Terreinen, afdeling Inventarisatie & Monitoring, Wageningen.
- Haveman, R. & M. van Ravensberg, 2003. Recente vondsten van Genaald schapegras (*Festuca ovina* L.) op de Veluwe. *Gorteria* 29: 89-92.

TREEKERPUNT

K.W. van Dort & A. Aptroot

Excursieleiding:	A. Aptroot
Datum:	2 juni 2004
Deelnemers:	A. van der Berg, J. Bok, D. Bokeloh, K. van Dort, E. van der Grift, M. Gutter, A. van Heerden, B. Kers, R. Ketner-Oostra, F. de Miranda, J. Rademakers, T. Reijnders, L. Spier, M. Tolman, M. Vervoort, E. Weeda en P. Zomerdijk.

Net als de excursie naar De Zoom in 2003 was het bezoek aan een heide op het landgoed Den Treek-Henschoten bij Treekerpunt, speciaal gericht op herkenning van *Cladonia*- en *Cladina*-soorten in het veld. De door naaldbos omgeven heide, ten oosten van de veel grotere Leuserheide, bleek niet opmerkelijk rijk aan lichenen. Dat verbaasde André Aptroot niet. De meeste *Cladonia*-soorten zijn namelijk weinig concurrentiekrachtig ten opzichte van vaatplanten en moeten het hebben van een klein beetje dynamiek. De grootste diversiteit is daarom beperkt tot kleine

- Heimans, E., 1924. Noot bij H. Uittien & W.M. Heijl, Zeldzame planten op de Veluwe. *De Levende Natuur* XXIX: 132-133.
- Heukels, P., 1985. *Lycopodium tristachyum* Pursh. In: J. Mennema, A.J. Quenée-Boterenbrood & C.L. Plate, Atlas van de Nederlandse Flora, 2, Zeldzame en vrij zeldzame planten. Bohn, Scheltema & Holkema, Utrecht, p. 204.
- Luijten, S., 2007. Laat Valkruid niet Vallen. *Floron Nieuws* 7:4.
- Moerman, J.D., 1925. Het Harskamper Zand. *De Levende Natuur* 1925(3): 88-96.
- Stohr, G., 2001. Kommentare zur Neubearbeitung der Exkursionsflora von Deutschland, Band 4 (Kritischer Band). 2. Taxonomisch-nomenklatorische Änderungen in der Artengruppe *Festuca ovina* agg. *Schlechtendalia* 7: 29-33.
- Uittien, H., 1932. Eenige plantengeografische opmerkingen over de Veluwe. *Nederlandsch Kruidkundig Archief* 1932(2): 278-288.
- Van der Meijden, R., 1996. Heukels' Flora van Nederland. 22^e druk. Wolters-Noordhoff, Groningen, 676 pp.
- Van der Meijden, R., 2005. Heukels' Flora van Nederland. 23^e druk. Wolters-Noordhoff, Groningen, 685 pp.

stuwende plekken en andere plaatsen waar vaatplanten het (tijdelijk) laten afweten, of tot plekken in de pionierfase van een successie. Dat wil niet zeggen dat er tussen de heidestruiken geen korstmossen voorkomen. Meestal groeien er zelfs meerdere soorten door elkaar, waarvan *Cladina portentosa*, *Cladonia coccifera*, *C. grayi* (oud synoniem: *C. merochlorophaea*) en *C. macilenta* de algemeenste zijn. Herkenning van de staaf- en bekervormende *Cladonia*-soorten in het veld wordt vaak bemoeilijkt doordat de kenmerkende bruine of rode apotheciën ontbreken. Vooral *C. coccifera*

wordt daarom nogal eens onderschat. De opvallend geelgroene bekers met felrode apotheciën van deze soort worden altijd wel opgemerkt, maar de doorgaans veel talrijkere vegetatieve spruiten niet, of aan een andere soort toebedeeld. Ook *C. macilenta* blijkt vaak talrijker dan het beperkte aantal met rode apotheciën getopte staafjes doet vermoeden. Een nuttige les in dit opzicht was de opname van een vrij gesloten *Spergulo-Corynephorum* ter plaatse. Op de knieën gezeten probeerden we alle soorten te identificeren en de bedekking per soort te schatten in een na discussie als homogeen bestempeld proefvlak van 2 bij 2 meter. Het leverde de opname uit tabel 1 op.

Tabel 1. Opname van een lichenenrijk *Spergulo-Cornephorum* op landgoed Den Treek-Henschoten; totale bedekking 95%; bedekking algen 15%; bedekking kruidlaag 10%; bedekking moslaag 70%, waarvan 20% lichenen

Vaatplanten	
Agrostis capillaris	1
Agrostis vinealis	2a
Corynephorus canescens	1
Rumex acetosella	+
Spergula morisonii	2m
Bladmossen	
Campylopus introflexus	+
Polytrichum piliferum	4
Racomitrium canescens	1
Lichenen	
Cladonia ramulosa	1
Cladonia verticillata	1
Cladonia coccifera	2a
Cladonia crispata	2m
Cladonia floerkeana	1
Cladonia foliacea	+
Cladonia gracilis	+
Cladonia grayi	1
Cladonia macilenta	1
Cladonia uncialis	+
Cladonia zopfii	2m
Cetraria aculeata	+

Duidelijk blijkt het aanzienlijke aantal lichenen in een dergelijke vegetatie. In de opname is het drietal in 'De Vegetatie van Nederland' deel 3 genoemde kensoorten van het *Corynephorion* present, alsmede een viertal associatiekensoorten (zie tabel 14.2 in Weeda *et al.* 1996). In hetzelfde boekwerk staat *Cladonia cervicornis* s.l. als kensoort van de associatie vermeld. Binnen dit

stapelbekertjescomplex zijn in Nederland inmiddels drie soorten vastgesteld. Hiervan is *Cladonia verticillata* algemeen in de binnenlandse heidevelden en stuifzanden (Van Herk & Aptroot 2004). Deze soort is ook in de opname chemisch aangetoond. *Cladonia verticillata* reageert met een roodverkleuring op P (para-fenyleendiamine), in tegenstelling tot *Cladonia pulvinata* (geel). De derde soort, *Cladonia cervicornis* s.str., reageert eveneens rood op P maar verschilt door de grotere schubben. *Cladonia grayi* ontbreekt in tabel 14.2. Ook hier is sprake van een recente splitsing. In dit geval is het *Cladonia chlorophaea*-complex opgesplitst in *Cladonia grayi*, een zeer algemene soort in heidevelden, en *C. chlorophaea* s.str., die vooral op bomen en dood hout voorkomt. Buiten de opname toonde André *Cladonia borealis*, een zeldzame soort die veel lijkt op de algemene *Cladonia coccifera*. *Cladonia borealis* is echter niet soredieus en heeft bekers met karakteristieke grove, bolle schubben. Ook werd aandacht besteedt aan de variatie binnen *Cladonia fimbriata* en aan het opsporen van de korsten *Placynthiella icmalea* en *P. oligotropha*. Beide pioniers vallen nauwelijks op en figureren dan ook zelden in vegetatieopnamen.

Al met al maakte deze excursie duidelijk dat er veel meer *Cladonia*-soorten in een proefvlak kunnen voorkomen dan op het eerste gezicht lijkt (op goede plekken vaak meer dan 10 soorten!) en dat voor het maken van een complete vegetatieopname met lichenen veel ervaring is vereist, en flink wat geduld.

LITERATUUR

- Herk, K. van & A. Aptroot, 2004. Veldgids korstmossen. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Weeda, E.J., H. Doing & J.H.J. Schaminée, 1996. Koelerio-Corynephoritea. In: J.H.J. Schaminée, A.H.F. Stortelder & E.J. Weeda (red.). De Vegetatie van Nederland. Deel 3. Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden. Opulus Press. Uppsala, Leiden.